

Received 25.10.2021	Review	JOTS
Accepted 14.11.2021		6/1
Published 01.01.2022		2022: 261-265

**İsi, H. Eski Türkçe Tantrik Bir Metin: Uşñiřa Vijayā
Dhārañi Sūtra, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2021,
ss. 342. ISBN: 978-975-17-4902-4**

Sümbül Begüm YILDIZ *

Beykent University (İstanbul/Turkey)

E-mail: begumyildiz@beykent.edu.tr

Eski Türkçe Tantrik Bir Metin: Uşñiřa Vijayā Dhārañi Sūtra adlı eser, Hasan İsi'nin 2019 yılında Prof. Dr. Emine Yılmaz danışmanlığında hazırladığı doktora tezinin genişletilmiş şeklini oluşturmaktadır. 2021 yılının Eylül ayında tez yayımlanmıştır.

Bilindiği üzere Uygurlar, Manihaizm, Budizm, Hristiyanlık ve İslamiyet gibi dinleri benimsemiştir. Bu dinler temelinde, büyük bir bölümünün Budizm'in *Mahāyāna* ekolüne ait çeviri eserlerin teşkil ettiği Uygur Edebiyatının oluşmasını sağlamıştır. Uygurlar, zamanla bu ekole dayanan Tantrik Budizm'i tercih etmişlerdir. XIV. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen blok baskı tekniği ile yazılan dinî eserlere sahip Tantrik Türk Budizmi ise Türk Budizmi'nin yerel inançlara, Tanrıçalara ve büyü formüllerine dayalı dönemi olma özelliğini taşımaktadır (s. 25).

İsi'nin hazırladığı *Eski Türkçe Tantrik Bir Metin: Uşñiřa Vijayā Dhārañi Sūtra* adlı kitapta, Tantrik Türk Budizmi'ne ait eserlerden Sanskritçe, Tibetçe, Moğolca ve Çince gibi dillerde versiyonları bulunan, XIV. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen ve ilk olarak F. W. K. Müller tarafından neşredilen *Uşñiřa Vijayā Dhārañi Sūtra* adlı metin, karşılaştırmalı metin yöntemiyle tekrar ele alınmıştır.

* ORCID ID: 0000-0002-4220-0209.

Eser, *Ön Söz, Kısaltmalar, İşaretler ve Kaynaklar* ve *Eser Kısaltmaları* dışında altı ana bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde (s. 13-80) *Tantrik Türk Budizmi, Uşñiṣa Vijayā Dhāraṇī Sūtra* ve *Çalışmanın Yöntemi* alt başlıkları bulunmaktadır. *Tantrik Türk Budizmi* bölümünde yazar, Tantrik Budizm'ine ait *Maṇḍala, Mantra, Mudrā, Samādhi Dhyāna, Dhāraṇī* ve *Abhiṣeka* olmak üzere toplam yedi temel kavramı açıklamıştır. Daha sonra Tantrik Budizm'in yazılı kaynakları hakkında genel bilgiler verilmiş; Tantrik Türk Budizmi'nin tarihî ve kültürel arka planından söz etmiştir. Yazarın bu bölümde metnin ait olduğu dönemi ve bağlı bulunduğu dinî mezhebi geniş bir şekilde açıklaması, gerek Tantrik Budist metinlerin anlaşılmasında gerekse mezkûr metnin anlaşılması ve yorumlanmasında kolaylık sağlayacaktır.

Giriş bölümünün ikinci alt başlığı *Uşñiṣa Vijayā Dhāraṇī Sūtra* bölümünde *Uşñiṣa Vijayā*'nın Budist literatürdeki tasvirlerine, eserin konusuna, eserin Uygurca, Çince, Tibetçe, Sanskritçe ve Moğolcadaki versiyonlarına değinilmiştir. Ayrıca eserin dil ve imlâ özellikleri, tarihlendirilmesi, kolofonu üzerinde durulmuş; metnin tarihlendirilişi hususunda Marcel Erdal, Gerhard Doerfer, Peter Zieme ve Annemarie von Gabain'in görüşlerine yer verilmiştir. Yine bu bölümde Çinsuin ve Siñsung Şila isimleri üzerindeki görüşler belirtilmiş, bu isimlerin metni ortaya koyan kimsenin gerçek ismi ve halk arasında bilinen lakabı olduğu dile getirilmiştir (s. 68). Bununla birlikte eser üzerinde yapılan 32 çalışma hakkında özet bilgiler sunulmuştur. *Uşñiṣa Vijayā Dhāraṇī Sūtra* bölümü, metinle doğrudan ilişkili olduğundan, eserin *Giriş* bölümünden sonra ana bölüm olarak verilmesi daha isabetli olabilirdi.

Üçüncü alt başlık olan *Çalışmanın Yöntemi* bölümünde ise ilk olarak karşılaştırılmalı metnin oluşumunda izlenen yola değinilmiş, metnin Berlin koleksiyonuna ait U (Uigurische) ve Mainz (Mainz-Signature) kodlu fragmanlar esas alınarak U II ve Çince *Taishō Tripitaka* temelinde oluşturulduğu bilgisi verilmiştir (s. 79). Metnin Türkiye Türkçesine aktarımında, açıklamalar ve dizin bölümlerinde nasıl bir yol izlendiği belirtilmiştir.

İkinci bölüm, metnin Eski Uygur Türkçesine ait fragmanlarının bulunduğu *Berlin Fragmanları* başlığını taşır (s. 81-86). Fragmanların katalog numaralarının, kayıt numaralarının, buldukları yerlerin ve varsa paralel fragmanlarının bulunduğu *satır sıralaması tespit edilen fragman listesi* ve *satır sıralaması tespit*

edilemeyen fragmanlar listesi verilmiştir. Fragmanların fiziksel özelliklerinin de açıklandığı *Berlin Fragmanlarının Yazı ve Harf Çevirisi* bölümünde ilgili fragmanın geçtiği metinler ile paralel fragmanlar bilgisi de eklenmiştir. Aşağıda, satır sıralaması tespit edilen fragman listesinden bir bölüm bulunmaktadır (s. 81).

Katalog No	Kayıt Numarası	Bulunduğu Yer	Paralel Fragman
BlockKat I, 200	U 372 Fragman b (b) Fragman b (f) Fragman b (c-f)	T III M 185	U 4474 ve U 4470 U 375 a U 4742 a-c
BlockKAt I, 201	U 4470	o.F	U 372 Fragman (b) U 4474
BlockKAt I, 202	U 4474	o.F	U 372 Fragman b (b) U 4470
BlockKAt I, 203	MIK III 207	T III 207 a	

Çalışmanın üçüncü bölümü *Karşılaştırmalı Metin* başlığını taşır (s. 147-171). Esere ait fragmanların transkripsiyonu (yazı çevrimi) ve transliterasyonu (harf çevrimi) bulunmaktadır. Neşir sistemi bakımından üst satırda transkripsiyon, alt satırda ise küçük harfli transliterasyon yöntemi kullanılmıştır. Uygurca metnin sağında Çince versiyonundaki karşılığı verilmiştir. Böylelikle Uygurca metin ile Çince çeviri arasındaki farklılıkların görülmesi sağlanmıştır. Aşağıda, metinden seçilen U 373 (T III M 238) kodlu fragmandan alınan bir örnek bulunmaktadır (s. 152).

144	6. yana ymä inçä k(a)ltı : çampunat y'n' ym' 'ynč' qlty ,, č'mpwn't	亦復如是亦如閻浮檀
145	1. altun inçip ärtiñü kkirsiz tapçasız "ltwn 'ynčyp 'rtynkw kkyr syz t'pč'syz	金明淨柔輓
146	2. ärtiñü arıg süzök ärtiñü amrançıg 'rtynkw "ryq swyz wk 'rtynkw "mr'nčyq	令人喜見
147	3. ärtiñü säviglig ärür : t(ä)ñrilär eligi- 'rtynkw s'vyklyk 'rwr ,, tkry l'r 'ylyky	不為穢惡之所染著 天帝
148	4. y-ä ançulayu ok ol idok tnl(i)gıg ymä y' "nčwl'yw 'wq 'wl 'ydwq tynlq yq ym'	若有眾生持此陀羅
149	5. artokrak arıg süzök ärür tep bilgülük "rtwqr'q "ryq swyz wk 'rwr typ pylkwlwk	亦復如是

Metnin *Dhāraṇī* bölümündeki (s. 170-171) dipnotlarda ise paralel fragmanlar ile düzeltmeler ve Müller'in okumaları eklenmiştir. Böylelikle araştırmacılar için okuyuş farklılıklarının değerlendirilmesi, eksik ya da hatalı görülen yerlerin düzeltilmesi kolaylaşmıştır.

Kitabın dördüncü bölümü *Türkiye Türkçesine Aktarım* başlığını taşır (s. 173-178). Yazar, aktarımda bağlamdan kopmayacak şekilde cümlelerin çevirisini yapmıştır. Örneğin, yukarıdaki parçanın aktarımı aşağıdaki gibi verilmiştir (s. 174).

Bu *dhāraṇī*, *Jambunād* altını gibi son derece saf ve temiz₂; hoş ve sevimlidir. Tanrılar Hükümdarı *Indra*, bu *dhāraṇī* (*Jambunād* altını ile aydınlık) saflık yönünden benzer olup son derece temizdir. (s. 144-150)

Açıklamalar başlığını taşıyan beşinci bölümde (s. 179-280) Budist terimler, Türkçe sözcük ve ekler üzerinde açıklamalar yapılmıştır. Uygurca metin neşirleri içinde de bulunan bu bölümde yazar, Budist metinlerde sıklıkla kullanılan kelimelere ve tamlamalara yer vermiştir.

016 yeti azun ve yeti azun < Skr. *sapta-gati*: Bu ifade, Skr. *sapta-gati* ve Çin. 七趣 (SH, 1937: 15) kavramlarına karşılık gelmektedir. *Yedi hayat* şekli ifadesi, aslında *altı hayat* şekline karşılık yedinci bir hayat şekli olarak ifade edilir. Budist literatürde bu hayat şekli 'erdemli, asil canlıların dünyası' olarak bilinmektedir. Bu yedinci dünyada *Sravakalar*, *Pratyekabuddhalar*, *Budalar* ve *Bodisattvalar* bulunmaktadır (1937: 15). (s. 184)

İsi, Türkçe sözcük ve ekleri açıkladığı bölümde ise bu yapıların kökenine değinmiş, ilgili sözcük ya da eklere değinen araştırmacıların görüşlerine yer vermiştir. Böylelikle yazarın söz konusu sözcük ya da ekin tarihî ve çağdaş Türk lehçelerindeki görünümelerini bütüncül bir şekilde ortaya koymayı hedeflediği görülmektedir.

058 tojuz "domuz": Sözcük, U II'de "eines Schweines" (1911: 31) ifadesine karşılık gelmektedir. Clauson, sözcüğün "domuz" anlamına geldiğini belirtip vahşi ve evcil hayvanlar için kullanılan genel bir terim olduğunu belirtmektedir. Sözcük, tarihî dönemlerde *tojuz* şeklinde olup Batı Türkçesinde *η > m* dudaksillaşma⁵³ olayı ile *domuz* hâline gelmiştir. Räsänen (VEWT, 1969: 488), sözcüğün tarihî dönemlerde *tojuz* şeklinde olduğunu belirtip kelimenin çeşitli dillerdeki karşılıklarını vererek İT **toiuur* biçiminden bahsetmektedir. Tokyürek (2013a: 247), *tojuz* sözcüğünün

Türk kültüründeki yerine değinerek sözcüğün ızdırap çeken bir canlı hüviyetinde pek çok canlıyı öldürmesinden, on iki hayvanlı Türk takviminde yer almasından ve tıp metinlerinde etinden faydalanılmasından bahsederek bu canlının Orta Asya'daki durumuna yer vermiştir. Aydın (2018: 341), runik harfli metinlerde hem *toꝓuz* hem de *laꝓzın* sözcüklerinin kullanıldığından bahseder. Yazar, her ikisinin de “domuz” anlamında olduğunu düşünmenin yanlış olacağı kanaatindedir. Aydın'a göre; *laꝓzın* yabani, *toꝓuz* ise evcil bir domuz türüdür. (s. 228)

Kitabın altıncı bölümü olan *Dizin* bölümünde (s. 281-319), metinde yer alan tüm kelimelerin listesi bulunmaktadır. Kelimelerin Türkiye Türkçesindeki karşılıkları yazılmış; Türkçe olmayan kelimelerin ise kaynakları ve orijinal şekilleri belirtilmiştir. Kitabın sonunda yer alan *Kaynaklar ve Eser Kısaltmaları* bölümünde (s. 321-342) ise eser kısaltmalarının da bulunduğu bir kaynakça yer almaktadır.

Çalışmanın karşılaştırmalı metin kapsamında oluşu, araştırmacıları metnin tıpkıbasımına yöneltmek durumunda bırakabilir. Yazar, her ne kadar Uygurca metnin bulunduğu katalogların kaynağını belirtse de kitabın sonunda bu fragmanların tıpkıbasımlarını vermesi araştırmacılar için daha faydalı olabilirdi. Neticede Tantrik Türk Budizmi'ne ilişkin *Uṣṣṇā Vijayā Dhāraṇī Sūtra*'nın çeşitli fragmanlarını karşılaştırarak bütüncül bir çalışma ortaya koyan yazarı tebrik eder, eserin Eski Uygurca sahasına faydalı olmasını dileriz.